

Afrika’da Misyonerliğe Karşı Duruşun Silaha Bürünmüş ve “Terörize” Edilmiş Hâli: Boko Haram

Gökhan KAVAK*

Geliş tarihi: 25/01/2023

Kabul tarihi: 03/04/2023

Atf: Kavak, G., “Afrika’da Misyonerliğe Karşı Duruşun Silaha Bürünmüş ve “Terörize” Edilmiş Hali: Boko Haram”, Ortadoğu Etütleri, 14-3 (2022): 345-365

DOI: 10.47932/ortetut.1242497

Öz: Bu makale, Nijerya merkezli kurulan ve Batı Afrika ülkelerindeki saldırılarıyla gündeme gelen Boko Haram örgütünün ortaya çıkmasında toplumsal ve tarihi nedenleri incelemeyi amaçlamıştır. Bağımsızlığı öncesi Nijerya’daki Müslümanların önemli bir kısmı Batı eğitimini misyonerlik ile aynı görmüştür. Bu durum 1900’lü yıllardan itibaren özellikle Nijerya’nın kuzeyindeki Müslümanların meselesi olmuştur. Nijerya’yı kolonisi olarak yöneten İngiltere’nin de bu topraklarda attığı adımlar Batı eğitimine karşı duruşu körüklemiştir. Gerek ülkenin tarihi geçmişi ve İslam dünyasındaki düşünsel dönüşümler gerekse de bugün yaşanan yönetim zafiyeti ile sosyal-ekonomik zorluklar örgütün güçlenmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, Boko Haram’ın doğuşuna kaynaklık eden ve bir silahlı örgüt olarak ortaya çıkmasına neden olan etmenler incelenmiştir. Çalışmanın tartıştığı ana husus Boko Haram örgütünün, Nijeryalı Müslümanların yıllar önce misyonerlik faaliyetlerine karşı duruşunun bugün rayından çıkarak/çıkartılarak silaha bürünmüş ve “terörize” edilmiş hâli olup olmadığıdır. Bu anlamda bu çalışma, Boko Haram örgütünün ortaya çıkmasında siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunlarının yanında tarihi ve sosyolojik etmenlerin de olduğunu iddia etmekte ve konuyu bu minvalde tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Nijerya, Boko Haram, Terör, Misyonerlik.

* Dr. Araştırmacı., Anadolu Ajansı-TR, kvkgokhan@gmail.com ORCID: 0000-0001-9480-9238

Armed and “Terrorized” Form of the Opposition to Missionary Activity in Africa: Boko Haram

Gökhan KAVAK*

Received: 25.01.2023

Accepted: 03.04.2023

Citation: Kavak, G., “Armed and “Terrorized” Form of the Opposition to Missionary Activity in Africa: Boko Haram”, *Middle Eastern Studies*, 14-3 (2022): 345-365

DOI: 10.47932/ortetut.1242497

Abstract: This article aims to examine the social and historical reasons behind the emergence of Boko Haram, a Nigeria-based organization that has become a current issue due to its attacks in West African countries. Prior to independence, a significant portion of Muslims in Nigeria viewed Western education as synonymous with missionary activity. This has become particularly relevant for Muslims in northern Nigeria since the 1900s. Actions taken by the British colonial government, which ruled Nigeria at the time, fueling opposition to Western education. The country’s historical background, as well as intellectual transformations in the Islamic world, along with the current weaknesses in governance and socio-economic challenges, have all contributed to the organization’s growth. This study examines the factors that led to the formation of Boko Haram and its emergence as an armed organization. The main issue discussed in this study is whether Boko Haram represents an extreme manifestation of Nigerian Muslims’ resistance to missionary activities from years ago, which has now transformed or has been transformed into an armed movement that could be labeled as “terrorist”. Thus, this study claims that historical and sociological factors, in addition to political, economic, and security issues, contributed to the emergence of Boko Haram, and the subject is discussed accordingly.

Keywords: Africa, Nigeria, Boko Haram, terror, missionary activity.

* Dr. Researcher, Anadolu Agency-TR, kvkgokhan@gmail.com ORCID: 0000-0001-9480-9238

تحول الموقف المعارض للتبشير في إفريقيا إلى التسلح والإرهاب: بوكو حرام

د. باحث *

تاريخ الاستلام: 25.01.2023 تاريخ القبول: 03.04.2023

كافاك، غ، "تحول الموقف المعارض للتبشير في إفريقيا إلى التسلح والإرهاب: بوكو حرام"،
دراسات الشرق الأوسط 345-365 (2022): 14-3

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1242497

الملخص

يهدف هذا المقال إلى دراسة الأسباب الاجتماعية والتاريخية لظهور منظمة بوكو حرام التي تأسست في نيجيريا وظهرت على الواجهة من خلال الهجمات التي تنفذها في دول غرب إفريقيا. حيث تلقى جزء كبير من المسلمين في نيجيريا التعليم الغربي قبل استقلالها من الأعمال التبشيرية. وأصبح هذا الوضع يمثل مشكلة للمسلمين في نيجيريا منذ القرن العشرين لاسيما في شمال البلاد. حيث ساهمت الخطوات التي اتخذتها بريطانيا التي حكمت نيجيريا كمستعمرة، في تغذية الموقف المناهض للتعليم الغربي. وأدى الماضي التاريخي للبلاد والتحول الفكري في العالم الإسلامي، إضافة إلى الضعف الإداري والصعوبات الاجتماعية والاقتصادية التي تشهدها اليوم إلى تعزيز قوة منظمة بوكو حرام. تبحث هذه الدراسة العوامل التي أدت إلى ولادة بوكو حرام وظهورها كمنظمة مسلحة في البلاد. وتناقش الدراسة بشكل رئيسي، هل كان ظهور منظمة بوكو حرام وخروجها (أو إخراجها) عن مسارها وتحولها إلى العمل المسلح و«الإرهاب» من خلال انحراف موقف مسلمي نيجيريا عن المسار ضد الفعاليات التبشيرية التي استمرت لسنوات، أم لا. ومن هذا المنطلق، فإن الدراسة تشير إلى أن هناك مشاكل سياسية واقتصادية وأمنية إلى جانب عوامل تاريخية واجتماعية تسببت في ظهور بوكو حرام، وتناقش الدراسة هذه القضية في هذا السياق..

الكلمات المفتاحية: إفريقيا، نيجيريا، بوكو حرام، الإرهاب، التبشير

* د. باحث، وكالة الأناضول-تركيا، kvkgokhan@gmail.com
رقم أوركيد: 0000-0001-9480-9238

Giriş

Boko Haram¹ örgütünün ortaya çıkışından itibaren bu örgütü analiz etmek amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda örgütün nasıl ve neden ortaya çıktığı, örgüt içindeki liderlik krizleri, doğuşundan itibaren geçirdiği evreler, örgütün etkili olduğu yerlerde verdiği zararlar ve bölge ülkelerinin örgüte karşı yürüttüğü operasyonlar incelenmiştir. Ortaya çıkışında iç ve dış birçok neden sıralanan Boko Haram örgütünün 2009 yılından itibaren silaha sarılması ve birçok saldırı gerçekleştirmesi, örgüt ile ilgili “terör” ve “şiddet” gibi kavramlarını ön plana çıkarmıştır.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan silahlı örgütlerin birçoğu İslami söylem üzerine hareket ettiklerini ifade etmektedir. Boko Haram örgütü de aynı söylem ile kurulmuştur. Bununla birlikte her örgütün ortaya çıkmasında tarihi ve sosyolojik nedenler de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu makalede Boko Haram’ın ortaya çıkış nedenleri, Nijerya’nın 100 yıllık tarihi süreci ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Müslümanların çoğunlukta yaşadığı Nijerya’nın kuzeyinde ortaya çıkan ve düzenlediği saldırılar itibarıyla hemen hemen herkes tarafından “terörist” olarak kabul edilen bir örgüte farklı bir açıdan bakmak hedeflenmektedir. Nijerya’da Boko Haram’ın nasıl ve neden ortaya çıktığının cevabını aramayı amaçlayan bu çalışma, örgütün ortaya çıkışını tarihi, sosyolojik ve eğitim boyutuyla incelemektedir. Saha araştırması yapılarak ve örgüt ile ilgili çalışmaların incelenmesiyle hazırlanan bu makale, örgütün ortaya çıkışını tarihi ve sosyolojik boyutlarıyla ele alıp literatüre katkı sunmayı ve bu alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Boko Haram örgütünün ortaya çıkmasında iç ve dış birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında İngiliz koloni yönetiminin 1903’e kadar Sokoto Halifeliğine hâkim olması; Nijerya ekonomisindeki bozulma, rüşvet ve yolsuzluklar; Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa ve İngiltere gibi Batı ülkelerinin Müslümanların çoğunlukta olduğu topraklardaki işgal girişimleri ya da askerî ve siyasi müdahaleleri; Mısır ve İran başta İslam dünyasındaki düşünsel ve siyasi dönüşümler sıralanmaktadır. Bununla birlikte diğer birçok konuda olduğu gibi Boko Haram örgütünün neden ortaya çıktığının cevabını ararken sadece bu örgüt üzerinde durulması doğru sonuçların elde edilmesini engellemektedir. Boko Haram örgütünü iyi analiz edebilmek için Nijerya’nın tarihi geçmişini ve sosyolojisini iyi anlamak ve inceleme alanını genişletme zarureti doğmaktadır. Bu nedenle bu makalede, Nijerya’daki İngiliz koloni yönetiminin politikaları ve eğitim başlıkları olmak üzere iki ana eksen üzerinde tartışma açılmıştır.

1 Kyari Mohammed, “The Message And Methods Of Boko Haram”, Boko Haram: Islamism, Politics, security and the state in Nigeria, Ed: Marc-Antoine Pérouse de Montclos, Vol.2, Leiden: 2014, s. 21.

Nijerya'daki İngiliz koloni yönetiminin politikalarının incelenmesinin nedeni; bu ülkenin 15. yüzyılda Portekizlilerle başlayan ve 19. yüzyıldan itibaren İngilizlerle devam eden sömürge geçmişinin olmasıdır. Bu topraklarda ortaya çıkan ve bugün "terör örgütü" olarak görülen Boko Haram da bu süreçten bağımsız tartışılmaz. Diğer taraftan çalışmada, Nijerya'daki eğitim sisteminin tarihi incelenmiştir. Nitekim Batı Afrika'da eğitim merkezlerinden biri olarak kabul edilen ve Sokoto Halifeliği ile Kanim-Bornu Sultanlığı'na ev sahipliği yapan Nijerya'nın kuzeyinde 10 yıl önce bir örgüt çıkmış ve Batı tarzı eğitimin haram olduğunu savunmuştur. Bu noktada Nijerya'da Batı eğitiminin neyi temsil ve ifade ettiğini açıklamak gerekmektedir. Öte yandan 100 yıl önce İngilizler Kuzey Nijerya'ya ayak bastığında nasıl karşılanmışlardır? Nijerya'da Batı eğitimine sadece Boko Haram örgütü mü karşı çıkmaktadır yoksa bölge halkının da geçmişten beri bir "Batı tarzı eğitime" mesafesi var mıdır? Bu soruları tartışmaya açmak Boko Haram örgütünün kuruluş zemininin ortaya çıkarılması açısından önemli başlıklar olarak sıralanmaktadır.

Bu arka plandan hareketle makalenin temel amacı; bir örgüt üzerinden geriye dönük bir okuma yaparak bugün çok farklı bir duruma dönüşmüş durum ile ilgili yeni bir tartışma alanı açmaktır. Bu nedenle çalışmanın amacı konuya ne "terörizm" tartışması üzerinden bakıp içinden çıkılmaz bir hâle getirmek ne de kullanılan argümanlar ve açmaya çalışılan tartışma zemini üzerinden bir silahlı örgütü meşru hâle getirmektir. Dolayısıyla çalışmada ortaya konulan argümanlar, ne sadece koloni sürecine yönelik eleştiri ne de bölgede yaşayan Müslümanların hatasız olduğunu iddia etmektir. Çalışmada vurgulandığı gibi Boko Haram'ın ortaya çıkışında İngiliz koloni yönetiminin Nijerya'daki adımlarının önemli bir payı olduğu gibi aynı şekilde bölgede yaşayan emir, tüccar ya da kanaat önderlerinin de gelinen süreçte ihmallerinin payı bulunmaktadır.

Afrika'da Müslüman Nüfusun En Fazla Bulunduğu Ülke: Nijerya

Afrika'nın batısında yer alan Nijerya, 220 milyona yaklaşan nüfusuyla kıtanın en fazla nüfusunu sınırlarında barındırmaktadır. Ekonomik ve siyasi gücüyle "Afrika'nın Devi" olarak tanımlanan bu ülke, kıtanın en fazla Müslüman nüfusuna sahiptir. Köklü İslami geçmişe sahip ülkede bugün gerek dış gerekse de iç etmenler nedeniyle birçok Müslüman grup varlık göstermektedir. Bu Müslüman gruplar tarihi faktörlerin de etkisiyle ülkenin kuzeyinde yoğunlaşırken Hristiyan nüfus ise misyonerlik faaliyetleri nedeniyle daha çok güney bölgelerde bulunmaktadır.

Misyonerlik faaliyetleri, 16. yüzyıldan itibaren ülkenin güney bölgelerinin doğudan batıya Hristiyanlaşmasında ana etmen olmuştur. Hristiyanlık gerek Nijerya'nın bağımsızlığı öncesi gerekse sonrasında misyonerler tarafından açılan eğitim kurumlarıyla yaygınlaşırken İslamiyet ise ülkenin kuzeyinde medreseler ile kök salmıştır.² İslamiyet Nijerya'da aslında 8. yüzyıl gibi çok erken tarihlerden itibaren etkisini hissettirirken Hristiyanlık inancı ise 16. yüzyıl ile birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır.

Müslümanlar Nijerya'nın kuzeyine hâkim olduklarında birçok idari yapı kurmuşlardır. Bunlar arasında bölgede İslamiyet'i ilk kabul eden Kânim-Bornu İmparatorluğu'nu, Hausa şehir devletlerini ve Sokoto Sultanlığı'nı gösterebiliriz.³ Eğitim ve tebliğ faaliyetlerinin yanı sıra Kânim-Bornu İmparatorluğu merkezi bir otorite kurarak Hausa şehir devletleri bölgede sınırlanacak yerler oluşturarak ve Sokoto Sultanlığı da düzenlediği seferlerle İslamiyet'in Nijerya'da yayılmasını hızlandırmıştır.⁴ Nijerya'nın kuzeyinde İslamiyet'in yayılmasında diğer bir etmen ise ticaret ve Hac yollarının bu bölgeden geçmesidir.⁵

Zengin tarihi ve kültürel özellikleriyle Nijerya, birçok İslami grubu sınırlarında barındırmaktadır. Kendilerini Sufi, Selefi, Vahabi ya da Şii olarak tanımlayan gruplar Nijerya'da tebliğ ve eğitim çalışmalarını sürdürmektedir. Nijeryalı Müslümanlar arasında Kadirilik ve Ticanilik gibi tarikatlar çok önemli ve yaygındır. Gerek İslami inanç sisteminin oluşmasında gerekse de toplumsal yapının yukarıdan aşağıya yapılanmasında bu tarikatların etkisini bugün dahi açıkça görmek mümkündür. Şunu da belirtmek gerekir ki ülkenin kuzey bölgeleri kadar olmasa da güneybatı bölgelerinde de İslamiyet yaygındır. Bu noktada özellikle İlorin merkezi konumda bulunmakta ve İslam kültürünün devam ettiği bir bölge özelliği taşımaktadır.⁶

Bağımsızlık öncesi Sufi meşreb tarikatların etkisinde olan Müslümanlar bağımsızlık sonrası ülke içindeki ve İslam dünyasındaki dönüşümlerle düşünsel dönüşüm yaşamışlardır. Bu noktada Suudi Arabistan, İran, Mısır ve Pakistan'daki Müslümanların dönüşümleri Nijeryalı Müslümanları da etkilemiştir.⁷ 1970'lerden sonra Suudi Arabistan, Mısır, Suriye ve Pakistan gibi ülkelerden Nijerya'ya gelen doktor ve öğretmen gibi kişilerin etkisiyle Nijeryalı Müs-

2 Mohammed Umar, "İslam'ın Nijerya Bölgesinde Yayılışı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2014, s. 59.

3 Sule Mohammed, "Education and Nation Building: Some Reflections on Curriculum Development in Nigeria", Nigeria at 50: The Challenges of Nation Building, Haz: Olayemi Akinwumi, Mamman Musa Adamu, Patrick Ukase, Ahmedu Bello University Press, Zaria: 2012, s. 469.

4 Mohammed, *a.g.e.*, s. 469.

5 Basil Davidson, A History of West Africa 1000-1800, England: Longman Group Limited. 1977, s. 107.

6 Egodi Uchendu, Dawn for Islam in Eastern Nigeria: A History of the Arrival of Islam in Igboland, Klaus Schwarz Verlag: 2011, s. 43.

7 Ousmane Kane, Muslim Modernity in Postcolonial Nigeria, Brill Laiden, Boston 2003.

lûmanlar Asya, Kuzey Afrika ve Arap coğrafyasındaki Müslümanlarla daha fazla ilişki kurmaya başlamıştır. Nijeryalı Müslüman öğrencilerin yukarıda belirtilen ülkelerde eğitim görmeleri de Müslümanlar arasındaki etkileşimi artırmıştır. İran İslam Devrimi, İslam dünyasındaki işgal girişimleri, ülkeler ve kıtalar arası ulaşımın kolaylaşması gibi nedenler de Nijeryalı Müslümanlar arasında fikirsel ve inançsal farklılıkları artırmıştır.

Nijerya'daki Müslümanların düşünsel dönüşümlerini etkileyen dış etmenlerin yanında iç faktörler de bulunmaktadır. Ülke ekonomisindeki dönüşümlere bağlı olarak kırsaldan kentlere göç ile toplum yapısındaki dönüşüm ve üniversitelerin sayısının artmasını bunlar arasında gösterebiliriz. Öte yandan hafızlık eğitimi veren "Almajirilik" sistemi ile medreselerde yaşanan sorunlar da Nijeryalı Müslümanların dönüşümünü etkilemiştir. Tüm bunlara rağmen Nijeryalı Müslümanlar arasında İslam inancının etkisini geçmişte olduğu gibi bugün de görmek mümkündür.

Nijerya'daki Müslümanlar birçok İslami kurum, kuruluş, örgüt ve topluluk kurmuştur. Cemaatlerin oluşturduğu yapılar olduğu gibi öğrenciler, kadınlar ve meslek grupları tarafından oluşturulan gruplar da bulunmaktadır. Nijeryalı Müslümanlar arasında Kadirilik en fazla üyesi olan tarikattır. Bununla birlikte 1950'lerden itibaren Ticani tarikati, 1970'lerden sonra Selefi ve Şii düşünceler Nijeryalılar arasında etkili olmaya başlamıştır. 1980'ler ise Selefi düşüncelerin etkisiyle Nijerya'daki Müslüman gruplar arasında belirgin şekilde farklılıkların ve zaman zaman çatışmaların görüldüğü yılları ihtiva etmektedir. Bu çatışmalar, Kadirilik ve Ticanilik gibi Sufi tarikat mensupları arasında görüldüğü gibi Selefi düşüncelere sahip İzala hareketine mensup kişilerle tasavvuf düşüncesine sahip kişiler arasında da görülmüştür. Nijerya'da Müslümanları temsil eden en bilinen oluşumlar arasında İzala Hareketi olarak bilinen Bidatın Kaldırılması ve Sünnetin Yeniden Kurulması Cemiyeti (Jama'atu Izalatil Bid'ah Wa Iqamatus Sunnah-JIBWIS), İslam'ı Destekleme Derneği (Jama'atu Nasril İslam-JNI), Nijerya Müslüman Öğrenciler Derneği (Muslim Students Society of Nigeria-MSSN), Nijerya Yüksek İslam Konseyi (Nigerian Supreme Council for Islamic Affairs-NSCIA), Nijerya Müslüman Kadınlar Derneği Federasyonu (Federation of Muslim Women Association of Nigeria FOMWAN) ve Nijerya İslami Hareketi (The Islamic Movement of Nigeria-IMN) sıralanabilir.

Boko Haram Örgütü

Bu çalışmanın sınırları açısından Boko Haram örgütünün Nijerya ve çevre ülkelerdeki yıkıcı etkisi üzerinde durulmayacak; örgüte dair kısaca bilgi

verilerek bu örgütün kuruluşundaki tarihi ve sosyolojik etmenler incelenecektir. Boko Haram örgütü tarihi, siyasi ve sosyoekonomik anlamda birçok etmenden etkilenmektedir. Koloni idaresinin kalıntıları, kötü yönetim, eğitim sistemi ve aile yapısının bozulması bazı siyasetçilerin örgütü desteklediği iddiaları, yolsuzluklar, fakirlik ve istihdamda yaşanan sorunları bunlar arasında sıralanabilir. Genel olarak Boko Haram'ın ortaya çıkışında siyasi (zayıf devlet yapısı ve kurumlar, görevi kötüye kullanma, seçimlerin adil yapılmaması), ekonomik (yolsuzluk, işsizlik, kaynakların eşit dağılmaması, geçim kaynaklarının kaybedilmesi, tarım başta ekonomideki bozulmalar) ve sosyo-ekonomik (düşük eğitim düzeyi, dini eğitimin bozulması ve yetersizliği, bazı etnik grupların marjinalleşmesi) gibi nedenler sıralanmaktadır.⁸

Afrika kıtasının en bilinen silahlı örgütleri arasında Nijerya başta olmak üzere Kamerun, Çad ve Nijer'in Çad Gölü Havzasında etkili olan Boko Haram da yer almaktadır. Nijerya'da 2000'li yıllardan itibaren ortaya çıkan ve kurucusu Muhammed Yusuf'un gözetiminde öldürülmesi sonrası 2009'dan itibaren şiddet eylemlerine başvuran örgüt, resmi olarak "*Cemaatu Ehlü's-Sünne Li'd-Da-va ve'l-Cihad ala-Menheci's-Selef*" yani "Selef Yöntemi Üzerine Ehl-i Sünnet Davet ve Cihad Cemaati" olarak bilinmektedir. "Boko" ya da "Buku" kelimesinin ise Hausa diline İngilizce "book" kelimesinden türetildiği belirtilmekte ve "Boko Haram" ibaresi "Batılı eğitim haram" anlamına gelmektedir.

Boko Haram örgütü İslami bir kimlikle ortaya çıkmış, Batılılaşmaya, sekülerizme ve demokrasiye karşı bir duruş sergilemiştir.⁹ Boko Haram bakış açısına göre "seküler Nijerya devleti", tüm Nijerya halkını değil Batılılar ve onların ülkedeki aracılıları konumundaki Hristiyanların çıkarlarını gözetten bir yapıya sahiptir.¹⁰ Örgüt ideolojisinde, banka sistemi ve arazi sistemi şeriata aykırı olduğu için devlet kurumlarıyla iş birliği yapmanın haram olduğu; Batı eğitiminin, karma eğitim olması ve evrim teorisinin anlatılmasından dolayı İslami ilkelere aykırı olduğu için haram olması ve "kâfir" toplumdaki tecrit edilmiş yerlere göç edilmesi gerektiği görüşü bulunmaktadır.¹¹

Boko Haram örgütünün farklı hedefleri bulunmaktadır. Bunlar arasında Muhammed Yusuf'un ölümüyle ilgili soruşturma açılması, hapisteki üyelerinin serbest bırakılması, şeriat kanunlarıyla yönetilen bir sistem kurulması ve Nijerya devletinin devrilmesi, Batı eğitiminin kaldırılması, yoksulluğun azaltılması ve demokrasinin kaldırılması sıralanmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre ise Boko Haram'ın motivasyonları arasında %84 kötü yönetimi sonlan-

8 Huriye Yıldırım Çınar, "Sahra altı Afrika'da Devlet İnşası ile Terörizm İlişkisi: Nijerya ve Boko Haram Örneği", Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, s.122.

9 Kyari, a.g.e., s. 9-33.

10 Çınar, a.g.e., s.118.

11 Hamdi Abdurrahman, "Nijerya ve iki hilafetin hikâyesi", *Aljazeera Türk*, 13 Eylül 2014.

dırmak, %82 Batı eğitimine son vermek, %78 Nijerya'yı bir İslam devleti hâline getirmek, %72 yolsuzluğu azaltmak ve %42 oranında ise demokrasiyi yok etmek bulunmaktadır.¹²

Boko Haram, Selefi düşüncenin cihadi yorumunu benimsemekte olup kendilerine yöneltilen Haricilik tanımlamalarını reddetmektedir. Nitekim örgütün temelleri ülkedeki Müslümanların sosyolojik zemininden etkilense de lideri Muhammed Yusuf, 1970'lerden itibaren Selefi ve Şii grupların içinde bulunarak bunlardan etkilenmiş ve 2000'li yıllardan itibaren silahlı direnişi gündeme getirmeye başlamıştır.¹³ Örgütün silaha sarılması ise 2009 yılında polisin motosiklet kullananlara kask takma zorunluluğu getirmesi üzerine başlamış; Bauchi, Borno, Yobe ve Kano gibi kuzey eyaletlerde çatışmalar ve saldırılar yaşanmıştır. Aynı yıl güvenlik güçlerinin Boko Haram'ın merkezine düzenlediği baskında Muhammed Yusuf dâhil birçok örgüt üyesi hayatını kaybetmiştir. Bu süreç örgütün şiddete meyletmesini kolaylaştırmış ve silahlı örgüt olma yolunda önemli bir aşama geçilmiştir.¹⁴

Boko Haram'ın kurucu temellerini oluşturan kişiler arasında Muhammed Marwa ve Ebubekir Gummi gibi isimleri de zikretmek gerekmektedir. Marwa tarafından kurulan Maitatsine hareketi, Boko Haram örgütünün esinlendiği düşünülen oluşumların başında gelmektedir. Kamerun'dan Kano'ya göç eden Marwa da Boko Haram liderleri gibi Batılılaşmaya karşı düşünceleriyle bilinmektedir. Almajirilerin de katıldığı bu hareketin sert söylemleri nedeniyle Marwa ve takipçileri Kano'dan kovulmuş, 1980'li yıllarda geniş çaplı isyanlara öncülük etmişler ve yaklaşık 5 ila 10 bin arasında kişinin ölümünden sorumlu tutulmuşlardır. Maitatsine hareketi ile Boko Haram örgütü arasındaki benzerlikler de dikkat çekmektedir. Öyle ki yaklaşık 25-30 yıl aralıklarla iki hareket de devlete karşı isyan etmiş ve güvenlik güçleri tarafından düzenlenen operasyonlarla merkezleri yıkıma uğratılmış; Muhammed Yusuf da Merva gibi bu operasyonlarda öldürülmüştür. Ancak Maitatsine hareketinden farklı olarak Nijerya devleti Boko Haram örgütünü yok edememiş bilakis örgüte yönelik operasyonlarda orantısız adımlar örgüt üyelerinin silahlı direnişe meyletmesini hızlandırmıştır.¹⁵

12 Iro Aghedo, Oarhe Osumah, "The Boko Haram Uprising: How Should Nigeria Respond?," Third World Quarterly, C.33, N.5, 2012, s. 860.

13 Emrah Kekilli, Hayri Ömer, İbrahim Bachir Abdoulaye, Bir Örgütün Anatomisi, SETA, Ankara: 2017, s. 8.

14 Boko Haram ve Afrika'nın Güvenlik Krizi- İNSAMER 2017 Kriz Atölyesi, <https://www.youtube.com/watch?v=yg0lSkqV7Ao&list=PLThVhZ62ltZ5ZR066lk7OPgxNfABcefs-&t=39s>, YouTube, E.T: 20 Kasım 2020.

15 Kenny, J., Sharīa and Christianity in Nigeria: Islam and a "Secular" State. Journal of Religion in Africa, 26(4), s. 338-364. "Boko Haram, La secte islamiste qui ébranle le géant nigérian", *L'Humanité*, 11 Haziran 2012.

Nijerya ve çevre ülkelerde sivillere ve güvenlik güçlerine yönelik saldırılar düzenleyen örgüt özellikle Libya’da yaşanan güvenlik krizi ve Muammer Kaddafi rejiminin devrilmesi sonrası sınırlarda oluşan güvenlik boşluğu ile güç kazanmaya başlamıştır. Örgütün dünya çapında ses getiren büyük saldırıları arasında 2011 yılında başkent Abuja’daki Birleşmiş Milletler binasına yönelik düzenlenen saldırı ve 2014 yılında Borno eyaletine bağlı Chibok köyünde 200’den fazla kız öğrencinin kaçıırılması gösterilebilir.¹⁶

Boko Haram örgütünün ortaya çıkmasında İslam dünyasında yaşanan dönüşümlerin de büyük etkisi bulunmaktadır. Suudi Arabistan başta olmak üzere Mısır ve Pakistan gibi ülkelerde eğitim alan Nijeryalı öğrenciler ülkelere döndüklerinde köklü tarihi geçmişe sahip ancak bazı noktalar açısından eleştiriye açık Sufi geleneği karşı bir duruş sergilemişlerdir. İzala gibi örgütlerin çatısı altında toplanan eğitilmiş gençler, geleneksel yöneticilere ve “ahlaki çöküntü”ye karşı çıktıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun Nijerya’daki “radikal” kanadın etkisini ve nüfuzunu arttırdığı görülmektedir.

2012’de Sudan Bölgesinde Müslümanlara Yardım Cemaati olarak bilinen (Jama’atu Ansarul Musilimina fi Biladin Sudan) adlı grubun ayrılmasıyla bölünen Boko Haram, 2016 yılında ise Batı Afrika Eyaleti İslam Devleti (Islamic State West Africa Province-ISWAP) ile Boko Haram olarak iki ayrı kola ayrılarak bölünmüştür. Boko Haram’ın 2015 yılında IŞİD’e biat ettiğini açıklaması sonrası ilk önce Şekau’nun lider olarak seçilmesi ve daha sonra Boko Haram’ın eski sözcüsü ve Muhammed Yusuf’un oğlu Ebu Musab el-Barnawi’nin 2016 yılında örgütün yeni lideri olarak atanması, 2009 yılından bu yana lider olan Ebubekir Şekau ile Barnawi arasında örgüt içinde tartışmalara yol açarak bölünme yaşanmasına neden olmuştur. Barnawi, ISWAP olarak ayrı bir grup adı altında eylemlerine devam ederken Şekau ise Boko Haram’ın diğer bir kolunu oluşturmuştur. Boko Haram’ın liderlik tartışması örgüt içinde farklı fraksiyonların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.¹⁷ Boko Haram içindeki bölünmenin ana nedenlerinin başında sivillere yönelik saldırılar gelmektedir. Nitekim Şekau grubu kendi düşüncesinden olmayan ve kendilerine destek vermeyen Müslüman sivilleri de hedef almayı normal kabul ederken ISWAP kanadı ise bu tür saldırıları reddederek güvenlik güçleri ve onlara destek verenleri hedef almıştır. Örgütün ikiye ayrılması sonrası Şekau grubu Borno eyaletinin başkenti Maiduguri yakınlarındaki Sambisa ormanı ve Kamerun sınırında faaliyet gösterirken Barnawi grubu ise Çad Gölü Havzasında etkili olmaya başlamıştır.¹⁸

16 Joe Parkinson and Drew Hinshaw, *Bring Back Our Girls*, HarperCollins, 2021.

17 “Cash economy fuelling Boko Haram activities: UN report”, *News Agency of Nigeria (NAN)*, 12 Mart 2019.

18 Nathaniel Allen, “How Boko Haram Has Gained The Initiative and What Nigeria Should Do To Stop”, *War on Rocks*, 24 Aralık 2019.

Bugün gelinen noktada Boko Haram örgütü üyeleri düzenledikleri saldırılarla sadece Nijerya'da değil Afrika ve dahi tüm dünyada sesini duyurmaktadır. Örgüt tarafından düzenlenen saldırılar Nijerya'nın kuzeyinde hayatı her anlamda olumsuz etkilerken örgütün varlığı ülkenin kalkınması ve refahı için önemli bir engel olarak durmaktadır. Boko Haram eylemleri nedeniyle şimdiye kadar 20 binden fazla kişi hayatını kaybetmiş, 1,5 milyondan fazla insan yaşadığı yerlerden göç etmek zorunda kalmıştır. Saldırlardan en fazla etkilenen alanlar arasında eğitim sistemi bulunmaktadır. Nitekim 1.500 okul kullanılamaz hâle gelmiş, 2 binden fazla öğretmen öldürülmüş, 19 bin öğretmen de göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁹ Öte yandan Boko Haram örgütü 8 binden fazla çocuğu çatışmalarda kullanmıştır.²⁰

İngiliz Koloni Yönetiminin Eğitim Politikaları

Afrika ve sömürgecilik ile ilgili çalışmalarda hiç kuşkusuz geçmişteki sömürge faaliyetleri nedeniyle ilk akla gelen ülkeler İngiltere ve Fransa olmaktadır. Nitekim daha çok Afrika'nın güneyinde koloni idareleri kuran ve bu toprakları sömüren İngiltere'nin Batı Afrika'daki en büyük koloni toprakları bugünkü Nijerya sınırları olmuştur. Daha önce Hollanda, İspanya ve Portekizlilerin köle ve hammadde ticareti için uğrak limanı olan Nijerya sahilleri 19. yüzyıl ile birlikte İngiltere'nin hâkimiyetine girmiştir.

Nijerya'da gerek iklim ve coğrafyanın yaşam için çok uygun olmaması gerekse de salgın hastalıklara çok sık rastlanması nedeniyle İngilizler, Güney Afrika'dan farklı olarak Nijerya topraklarına kalıcı olarak yerleşmemiş ve daha çok kendisine bağlı yerel idarecilerle bu topraklarda koloni yönetimini sürdürmüştür. Başta İngilizler olmak üzere "beyaz adam" için Nijerya toprakları, Sanayi Devrimi ile birlikte kurulan fabrikalara kauçuk, pamuk ve palm yağı gibi hammadde ihtiyacını karşılamak için önemli olmuştur. İngiltere, Nijerya'da şirketler aracılığıyla ekonomik ve anlaşmalarla da siyasi nüfuzunu derinleştirmiştir. Bu iki alana ek olarak özellikle Batı tarzı eğitim veren misyoner okullarıyla da kendine bağlı, kendisi gibi düşünen ve bugün dahi açıkça görülebilecek oranda kendisine hayran bir topluluk oluşturmuştur.²¹

Eğitim, bir toplumun kalkınması ve refahı için en önemli unsurlardan biridir. Nijerya tarihi incelendiğinde, konunun merkezinde yer alan Boko Haram örgütü dâhil ülkedeki birçok sorunun temelinde eğitim konusu gelmektedir.

19 "They Didn't Know if I Was Alive or Dead", *Human Rights Watch*, ABD 2009, s. 7.

20 "Report of the Secretary-General on children and armed", BM Security Council, Distr.: General, 10 Nisan 2017, s. 13.

21 Gökhan Kavak, "İngiliz Koloni Yönetiminin Nijerya'daki Hâkimiyet Araçları ve Günümüzdeki Yansımaları", *Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 2021, s. 132.

Nitekim Nijerya’da misyonerlik çalışmaları İngilizlerin bu topraklarda hâkimiyet kurmasından evvel 16. yüzyılda Portekizli misyonerlere kadar uzanmaktadır.²² Ancak Hristiyanlığın asıl yayılma süreci 19. yüzyılda İngilizler ile olmuştur.²³ Nijerya topraklarına hâkim olan İngiltere, kendi politikalarını kabul eden ve Avrupa yaşam tarzına uyumlu Nijeryalı bir elit oluşturmak istemiştir. Bunun için de en uygun araç eğitim olarak görülmüştür. Daha önce açılan misyoner okullarını destekleyen ve yeni okullar açan İngilizler, ülkede modern anlamda Hristiyan Nijeryalıların yetişmesini sağlamış ve ülkenin güneyinin Hristiyanlaşmasında önemli adımlar atmıştır. Bu anlamda misyonerlik çalışmaları ve Batı tarzı okullar, İngiltere’nin Nijerya’da koloni yönetimini güçlendirmesi için önemli iki araç olmuştur.²⁴

İngiltere’nin Nijerya’daki koloni idaresi diğer kolonilerden farklı olarak daha çok ekonomik ve kültürel alanlara odaklandığı görülmektedir. Bu anlamda koloni idaresi, Royal Niger Company (RNC) gibi şirketler ve misyoner okulları Nijerya topraklarına nüfuz etmede önemli aygıtlar olarak kullanmıştır. Nispeten Nijerya’nın güneyinde ama daha çok Nijerya’nın kuzeyi ile ilişkilerinde İngiltere, sosyal düzene doğrudan müdahale etmekten kaçınmıştır. Bu anlamda “dolaylı yönetim” tarzı ile hâkimiyet kuran koloni idaresi, köklü İslami geçmiş ve medrese sistemine sahip kuzeyde hâkimiyetinin ilk dönemlerinde batılı eğitimi yaygınlaştırmamış ve Hristiyan propagandası yapmamıştır.²⁵

Nijerya’da ticari amaçlarını önceleyen İngiltere’nin bu ülkedeki eğitim ve sosyal kalkınmaya gereken önemi vermediği belirtilmektedir. Bunun nedenlerinden biri olarak Hindistan ve Mısır’daki gibi insanların eğitim ile bilinçlenip hak arama mücadelesine girmelerini engelleme amacı gösterilmektedir. Bununla birlikte İngiliz koloni yönetimi, Nijerya’nın kuzeyine ayırdığı bütçe güneye göre çok geri kalmıştır.²⁶ Bunda İngiltere’nin güneyli Hristiyanları incelemesinin yanı sıra kuzeydeki köklü medrese geleneğinin faaliyetlerini sürdürmesinin de önemli bir payı bulunmaktadır. Nitekim Boko Haram örgütünün bugün Batı eğitimine karşı duruşu gibi aynı şekilde Kuzeyli Müslümanlar da geçmişte Batı eğitim modelini geleneksel eğitim sistemine karşı bir teh-

22 L. J. Lewis, *Society, Schools and Progress in Nigeria*, Pergamon Press, London:1978, s. 23.

23 Noalt, M. E.; “Social and Political Developments: The Lower Cross Region, 1600-1900”, *A History of The Cross River Region of Nigeria*, Haz: Monday B. Abasiattai, University of Calabar Press, Calabar: 1990, s. 95.

24 George Amale Kwanashie Kwanashie, *The Making of the North in Nigeria 1900-1965*. Ahmedu Bello University Arewa Hous, Kaduna: 2002, s. 50.

25 Ikechukwu Iyke, *The History of People Ibo and Nigeria*, Abuja 2002, The Victor Company, s.65.

26 Toyin Falola, Mahadi, A., Uhomobhi, M.; Anyanwu, U.; *History of Nigeria-3*, Longman Nigeria Plc, Lagos: 2010. s.115. Lewis, *Society, Schools and Progress*, s. 44.

dit görmüşlerdir.²⁷ Hristiyanlık ülkenin güneyinde o kadar hakimdir ki bugün gezdiğiniz otellerin odasında ücretsiz dağıtılan İncilleri görmek mümkündür. Öte yandan İngiltere'nin Nijerya'daki etkisini göstermek açısından resmi ve eğitim dilinin İngilizce olması da önemli bir veri olarak masada durmaktadır.^{28,29}

İngiltere'nin Nijerya'nın kuzeyine mesafeli duruşuyla birlikte Nijeryalı Müslümanların da Batı tarzı eğitime, Hristiyanlık inancını yaydığı düşüncesi nedeniyle mesafeli yaklaştığı belirtilmektedir. Çünkü Hristiyanlık inancını yayan misyonerlik çalışmalarıyla özdeşleştirilen bu eğitim sistemi, İslami eğitim sistemine yönelik bir tehdit olarak görülmüştür.³⁰ Bu nedenle Nijeryalı Müslümanların izni olmaksızın bir süre kuzey bölgelerde bu tarz okulların faaliyete izin verilmemiştir.³¹ Bununla birlikte İngiliz koloni yönetimi Kuzeyli Müslüman lider ve kanaat önderlerinin çocuklarını hedef almış ve onların Batı tarzı eğitim veren okullara gitmeleri için adımlar atmıştır. Bu adımda başarılı olan İngiltere'ye yönelik Kuzeyli Müslüman elitler arasındaki bakış nispeten değişmiştir. Atılan adımlar, İngiltere'ye ya da "beyaz adama" yönelik olumlu ve belki de "hayranlık" derecesine varan bakış açısını da körüklemiştir. 1956 senesinde İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth ve eşinin Nijerya ziyareti sırasında Kuzeyli Müslüman ileri gelenlerinin gösterdiği hürmet, bugün bazı Nijeryalı emir ya da zenginlerce özel günlerde kullanılan Rolls Royce arabalar bu bakış açısının yansımaları olarak kabul edilmektedir.³²

Her ne kadar misyoner okullar İngiltere'nin Nijerya'daki hâkimiyeti öncesi bu topraklarda faaliyetlerine başlamışsa da İngiliz hâkimiyeti ile bu okullar özellikle Nijerya'nın güneyinde daha fazla yaygınlaşmış ve sistemli hâle getirilmiştir. Bununla birlikte İngiliz hâkimiyetiyle Batı tarzı misyoner okullar güçlendikçe medrese usulü eğitim veren İslami okulların etkisi de azalmaya başlamıştır. Bu dönüşümde koloni idaresinin Müslümanlar aleyhinde ayrımcı politikaları olduğu gibi Nijeryalı Müslümanların da kendi eğitim sistemini ihmal etme ve çağın gereksinimlerine göre yeniden düzenleyememesinin de önemli bir payının olduğunu vurgulamak gerekir.

27 L. David Bevan, Paul Collier, Jan Willem Gunning, *The Political Economy of Poverty, Equity, and Growth: Nigeria and Indonesia*, *World Bank Oxford University Press*, Washington:1999, s. 33.

28 Zekeriya Kitapçı, *Türkistan Milli Tarih ve Medeniyet Davamızın Temel Meseleleri*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya:2016, s. 401.

29 Nijerya'da 2022 senesinde ilkokullarda İngilizce yerine yerel dille eğitim verilmesi kararı alınmıştır.

30 "National Human Development Report 2018, Achieving Human Development in North East Nigeria", United Nations Development Programme UNDP, Abuja:2018, s. 15.

31 Lewis, *Society, Schools and Progress*, s. 29.

32 Dance in honour of Queen Elizabeth II and the Duke of Edinburgh, Kaduna, Nigeria, <https://collections.tepapa.govt.nz/object/1016193>.

Nijeryalı Müslümanların Batı Tarzı Eğitime Tepkileri

Boko Haram'ın Batı tarzı eğitime karşı olmasının nedenlerini açıklamak gerekmektedir. Çünkü Batı eğitiminden kasıt aslında matematik, fizik, kimya gibi derslere karşı olmaktan ziyade “Batı kültürü”ne karşı bir tepki olarak gözlemlenmektedir. Nitekim, Nijerya’da zaman zaman misyoner çalışmalarıyla özdeşleştirilen Batı eğitimi, 1900’lü yıllardan itibaren başlayan bir “sorun” olarak görülmüş ve bu sadece Boko Haram örgütünün meselesi olmayıp bölgedeki Müslümanların meselesi olagelmıştır.³³

Nijerya’nın güneyinde Batı tarzı eğitim misyonerler ile yayıldığından dolayı Kuzeyli Müslümanlar arasında yeni açılan okullara karşı bir tepkinin oluştuğu görülmektedir.³⁴ Nijerya’da Batı tarzı eğitim modeli misyoner faaliyetler ile yaygınlaştığı için bu eğitim kurumları Hristiyanlık propagandası yapılan mekanlar, bu kurumlarda ders veren kişiler ise Hristiyanlık propagandası yapan “misyonerler” olarak algılanmıştır. Nijeryalı kimi Müslümanların bu kaygısı kısa sürede yaygınlaşan okullarla daha da artmıştır. Nitekim 1960’da bağımsız olduğunda ülkenin güneyindeki okulların %70’inde misyoner eğitim sistemi bulunmaktadır.³⁵

Ülkenin kuzeyinde ise İslami eğitim, Mali ve Sudan’dan Arap alim, tüccar ve seyyahlar vesilesiyle İslamiyet’in yaygınlaşması sonrası alimler etrafında halkalar hâlinde başlamıştır. Kânim-Bornu İmparatorluğu ve Sokoto Halifeliği dönemlerinde İslami eğitim ve medreselere önem verilerek desteklenmiştir. Özellikle Sokoto Halifeliği döneminde Nijerya’ya bu alanda eğitimci ve danışmanlar davet edilmiştir. İslami eğitim kurumlarında hafızlık eğitiminin yanında hadis, fıkıh ve siyer gibi dini ilimler eğitimleri verilmiştir. Nijeryalı Müslümanlar için eğitim çok önemli görülmüştür. Nitekim Sokoto Halifeliği’nin kurucusu Osman’dan Fodyo’nun şair ve öğretmen kızı Nana Asma’u Sultan örneğinde olduğu gibi kadınlar için de özel eğitim kurumları oluşturulmuştur.³⁶

Nijeryalı Müslümanlar, özellikle ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasından sonra İslami eğitim sisteminde düzenlemeye gitmişler ve bugün Türkiye’de imam hatip okullarına benzer şekilde İslami ilimler ve pozitif bilimleri

33 Bevan, Collier and Gunning, *The Political Economy of Poverty*, s. 33.

34 L. Nolte, N. Danjibo ve A. Oladeji, *Religion, Politics and Governance in Nigeria*, UK: Department for International Development (DFID), UK: 2009, s. 14.

35 Lewis, *Society, Schools and Progress*, s. 27.

36 Daha fazla bilgi için bk: Kemal Kahraman, *Afrika’da Bir Direniş Öyküsü: Osman Dan Fodio ve Sokoto Hilafeti*, İlke Yayıncılık, İstanbul: 2017; Muhammed A. Kani, *Sokoto Dosyası*, Çev. Harun Şencan, Akabe Yayınları, İstanbul: 1986; Muhammed Kani Ahmed, *Nijerya’da İslami Cihad*, Çev. Ömer Gündüz, Şafak Yayınları, İstanbul: 1991. “Batı Afrika’nın şair ve öğretmen kızı: Nana Asma’u Sultan”, *Anadolu Ajansı*, 28 Aralık 2018.

birlikte müfredatta yer aldığı okullar hizmete girmiştir. Başkent Abuja başta olmak üzere Nijerya'nın birçok eyaletinde özel İslami eğitim kurumları günün belli süresini İslami ilimlere belli süresini de pozitif bilimlere ayırmaktadır. Buna rağmen Boko Haram örgütünün de etkin olduğu Nijerya'nın kuzeyi, Sahraaltı Afrika'nın en fakir ve en fazla nüfus yoğunluğunun olduğu bölge özelliğini taşımaktadır. Bölgedeki ekonomik ve sosyal şartlarının elverişsiz olması nedeniyle okuma-yazma oranı ülkenin güneyine göre çok gerilerde olduğu görülmektedir.³⁷

Hafızlık Eğitimi Veren Almajirilik Sistemi

Nijerya'da İslami eğitim sisteminde "Almajirilik" olarak bilinen hafızlık sisteminin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu eğitim sistemi tarihi geçmişi ve son yıllarda geçirdiği dönüşümlerin yanı sıra Boko Haram örgütü ile ilgili de yakından ilgilidir. Öyle ki bu sistemde eğitim alan çocukların Boko Haram için potansiyel insan gücü olduğu Nijerya'nın önde gelen siyasetleri dâhil birçok kişi tarafından dile getirilmektedir.³⁸ Geçmişte korunan bu çocuklar bugün maddi ve manevi olarak yalnız başlarına kalmakta istihdam ve korumaya yönelik yeterli adım atılamamaktadır.³⁹

Arapça "Muhacir" kelimesinden türetilen ve Hausa diline "Almajiri" ya da "Almajiriler" olarak geçen kavram, hafızlık eğitimi için evlerinden başka bölgelere giden ve burada uzun müddet kalarak eğitim alan çocuklar için kullanılmaktadır. Nijerya'da bugün 4-15 yaş arasında yaklaşık 7 ila 10 milyon arasında Almajiri bulunmaktadır. Bu çocuklar "Malam" adı verilen hocalar tarafından eğitilmektedir. Özellikle Nijerya'nın kuzeyinde yaygın olan bu eğitim sistemi Nijer, Gambiya, Senegal, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Gana gibi ülkelerde de sistemli sürdürülmektedir.⁴⁰

Nijerya, 220 milyona yaklaşan nüfusuyla Afrika'da en fazla nüfusa sahip ülke konumundadır. Bunda doğum oranının yüksek olduğu ülkede yoğun nüfus ilk bakışta olumlu bir durum olarak görülse de ekonomik ve sosyal şartlar dikkate alındığında aslında ülkenin en büyük sorunlarından biri olarak masada durmaktadır. Buna ek olarak ülke nüfusunun yaklaşık yarısını gençlerin oluşturduğu ve bu gençlere istihdam sağlanamaması nedeniyle genç nüfus

37 J. Weimann Gunnar, *Islamic Criminal Law in Northern Nigeria: Politics, Religion, Judicial Practice*, Amsterdam University Press: 2010, s. 12.

38 "Nigeria's 20m Out-of-School Children Are Potential Boko Haram Members – Obasanjo", *All Africa*, 25 Aralık 2022.

39 Gökhan Kavak, Adam Abu Bashal, "Nijerya'nın Almajirileri hayatla mücadele ederek hafızlık yapıyor", *Anadolu Ajansı*, 29 Ocak 2019.

40 Gökhan Kavak, "Bir Afrika Ülkesinin Tarihi Serencamı: Nijerya'da Eğitim Meselesi ve Almajirilik Sistemi", *Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM)*, 20 Ekim 2019.

bu ülke için önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Tabii ki bu durumdan en fazla etkilenenler arasında Almajiriler de bulunmaktadır. Nitekim ailelerden uzak bölgelere göç ederek hafızlık eğitimi almaya çalışan çocuklar geçmişte alimler, vakıflar, bölge halkı, iş insanları ve bölgenin ileri gelenleri tarafından korunup destekleniyordu ancak zamanla Nijerya ekonomisinin bozulması, kırsaldan kente yoğun göçlerin yaşanması ve aile bağlarının gevşemesi gibi nedenlerden dolayı bu çocuklar eskisi gibi korunamamış ve bugün ülke için ciddi bir sorun hâline gelmiştir.⁴¹

Hafızlık eğitimi haricinde bir eğitim alamayan ve mevcut ekonomik sistem içerisinde tutunamayan bu çocukların bir kısmı yasa dışı örgütlerin eline düşmüştür. Nitekim Boko Haram liderlerinden Abubakar Shekau da Almajiri sisteminde eğitim almıştır. Görüldüğü üzere Nijerya'nın kuzeyinde eğitim sisteminin ihmal edilmesi ve bu topraklarda yaşayan gençlerin meslek sahibi olup istihdam edilememeleri silahlı örgütlere katılımı kolaylaştırmıştır.

Nijerya'da Eğitimin Bugünü

Bugün gelinen noktada ülkedeki eğitim sisteminin genel olarak yeterli olmadığı ve ülke kalkınmasına çok fazla katkı sağlamadığı görülmektedir.⁴² Nijerya'da farklı nedenlerden dolayı 10 milyondan fazla çocuk okula gidemeyen bu oranda ülke, dünyada birinci sırada yer almaktadır.⁴³ Nijerya'da eğitim alanında atılan adımlara rağmen yaklaşık 220 milyon nüfuslu ülkede 60 ila 70 milyondan fazla kişinin ise okuma-yazma bilmediği tahmin edilmektedir.⁴⁴

Doğal zenginliklerine rağmen ekonomik anlamda ciddi sıkıntılar yaşayan ülkede zengin-fakir arasındaki uçurum artmış ve bu durumda ülkedeki devlet okullarının eğitim kalitesi gerilemiş, özel okulların sayısında ise ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Ekonomik sıkıntıların yanı sıra eğitime ayrılan bütçenin yetersizliği, öğretmen maaşlarının zamanında ödenememesi, grevler, iç çatışmalar, terör saldırıları, yolsuzluklar ve yüksek ücretler de Nijerya'da eğitimi olumsuz etkilemektedir. Bu noktada ülkede dikkat çeken bir husus da gençlerin eğitim için akademisyen ve mezunların da çalışmak için yurt dışını tercih etmeleridir.⁴⁵

41 "Nijerya'nın Almajirileri hayatla mücadele ederek hafızlık yapıyor", *Anadolu Ajansı*, 28 Ocak 2019.

42 David Mba, "Nigeria's Universities Are Performing Poorly. What Can Be Done About It", *All Africa*, 11 Mart 2019.

43 "Goodluck Jonathan, The World is Our Stage: A Collection of Speeches Made at International Fora", Volume III, Nigeria 2014, s.31; "10.5m out-of-school children: Nigeria ranks highest globally-UNICEF", 28 Aralık 2019.

44 "38% of Nigerians are illiterates", *Vanguard*, 8 Aralık 2018 ; "Over 60m Nigerians can't read, write", *Daily Trust*, 21 Ocak 2020.

45 Samuel Momah, *Nigeria Beyond Divorce, Amalgamation in Perspective*, Safari Books, İbadan: 2013, s. 141. Tunji Bosun, Abeokuta, "Nigeria robbed of good academics-SGF", *Punch*, 9 Ekim 2018.

Eğitim meselesi üzerine bu denli durulmasının nedeni, bu sürecin hem teorik hem de pratik anlamda Boko Haram meselesi ile çok yakından ilgili olmasından dolayıdır. Nitekim geçmişte misyoner faaliyetler nedeniyle Nijeryalı Müslümanların mesafe koyduğu modern eğitim sisteminin son yıllarda ihmal edilmesi ülke için ekonomik, sosyal ve güvenlik alanlarında daha büyük sorunların oluşmasına neden olmuştur. Boko Haram örgütü de hem felsefesini eğitime olan karşıtlığından almış hem de eğitim sisteminin bozulması ve gençlerin korunmaması nedeniyle örgüte eleman ihtiyacını kolay bir şekilde sağlayabilmiştir. Nitekim Nijerya'nın eski devlet başkanlarından Olusegun Obasanjo, 2022'de yaptığı açıklamada, yaklaşık 20 milyon Almajiri çocuğun istihdamına ve eğitimine önem verilmesi gerektiği uyarısını yaparak önlem alınmadığı takdirde bu çocukların Boko Haram için insan kaynağı olabileceğini belirtmiştir. Geçen zaman zarfında Almajiriler için koruyucu tedbirlerin henüz alınmadığı görülmektedir.⁴⁶

Sonuç

Nijerya'da Boko Haram örgütünün ortaya çıkmasında siyasi, ekonomik, güvenlik ve sosyo-kültürel açılardan birçok faktör sıralanmaktadır. Bununla birlikte Nijerya'nın tarihi geçmişi ve sosyolojik yapısı da örgütün güç kazanmasında en önemli faktörler arasında bulunmaktadır. Nitekim İngiliz koloni yönetiminin bu topraklardaki politikaları ve misyoner faaliyetleri, Nijeryalı Müslümanların misyonerler ile tanınmaya başlanan Batı tarzı eğitim kurumlarına karşı mesafeli duruşları ve Almajirilik gibi köklü eğitim sistemlerinin korunamaması Boko Haram örgütünün ortaya çıkmasında en önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Boko Haram örgütünün toplumsal ve düşünsel kökenlerinin yaklaşık 100 yıllık geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Boko Haram örgütünün Batı eğitimine karşı duruşu, sosyolojik olarak İngiliz koloni yönetiminin önce güney sonra da kuzey bölgelerde hâkimiyet kurmaya başladığı 1900'lerin başına kadar götürülebilir. Bununla birlikte Nijerya'nın kuzeyindeki Müslümanların, misyonerlerin yoğun olarak faaliyet gösterdiği Batı tarzı eğitim kurumlarına karşı duruşları geçmişten beri var olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında, tarihi derinliğe sahip medrese eğitiminin ve ülkedeki köklü İslami toplum yapısının önemli bir payı bulunmaktadır.

Nijeryalı Müslümanlar için Batılı eğitim kurumları sadece pozitif bilimler eğitimi verilen yerler değil yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı Hristiyanlık

46 "Nigeria's 20m Out-of-School Children Are Potential Boko Haram Members – Obasanjo", *All Africa*, 25 Aralık 2022.

propagandasının da yapıldığı merkezler, öğretmenler ise Hristiyanlığı yayan misyonerler olarak görülmüştür. Bu nedenle Nijerya'nın güneyinde açılan modern okullar uzun süre Müslüman nüfusun olduğu kuzey bölgelerde faaliyete geçememiştir. Bugün Boko Haram örgütünün düşünsel temelini oluşturan Batı eğitimi karşıtlığının temellerinin geçmişte ülkedeki Müslümanlar arasında da olduğu görülmektedir.

Nijerya'da hafızlık eğitimi veren ve tarihi geçmişe sahip Almajirilik sisteminin yeni eğitim müfredatına uygun olarak güncellenememesi, Nijeryalı elitlerin bu sistemde eğitim alan çocukları eskisi gibi destekleyip koruyamaması ve bu sistemden mezun olan çocuklara istihdam sağlanamaması da örgütün insan kaynağını oluşturması için elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Yaklaşık son 20 yılda ise ülkedeki eğitim sistemi ve aile yapısının bozulması, milyonlarca eğitimsiz ve korumasız çocuğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uluslararası alanda ve İslam dünyasında yaşanan gelişmeler de Nijerya'yı etkilemiş, devletin yanlış politikalarıyla Boko Haram örgütünün kapasitesi artmıştır.

Kaynakça

Kitap

David ve diğerleri, *The Political Economy of Poverty, Equiti, and Growth: Nigeria and Indonesia*, Washington: World Bank Oxford University Press, 1999.

Davidson, *A History of West Africa 1000-1800*, England: Longman Group Limited, 1977.

Kane, *Muslim Modernity in Postcolonial Nigeria*, Boston: Brill Laiden, 2003.

Uchendu, *Dawn for Islam in Eastern Nigeria: A History of the Arrival of Islam in Igboland*, Klaus Schwarz Verlag: 2011.

Falola ve diğerleri, *History of Nigeria-3*, Lagos: Longman Nigeria Plc, 2010.

Gunnar, *Islamic Criminal Law in Northern Nigeria: Politics, Religion, Judicial Practice*, Amsterdam University Press: 2010.

Kitapçı, *Türkistan Milli Tarih ve Medeniyet Davamızın Temel Meseleleri*, Konya: Yedi Kubbe Yayınları, 2016.

Kwanashie, *The Making of the North in Nigeria 1900-1965*. Kaduna: Arewa House Ahmedu Bello University, 2002.

Kekilli, Ömer, *Bachir Abdoulaye, Bir Örgütün Anatomisi*, Ankara: SETA, 2017.

Lewis, Society, Schools and Progress in Nigeria, London: Pergamon Press, 1978.

Momah, Nigeria Beyond Divorce (Amalgamation in Perspective), İbadan: Safari Books, 2013.

Jonathan, G. "The World is Our Stage: A Collection of Speeches Made at International Fora", Volume III, Nigeria: 2014.

Smith, M.; Boko Haram: Inside Nigeria's Unholy War, I.B. Tauris, London 2015.

Makale

Aghedo, I., Osumah, O.; "The Boko Haram Uprising: How Should Nigeria Respond?," Third World Quarterly, C.33, N.5 (2012).

Kavak, G. (2021). İngiliz Koloni Yönetiminin Nijerya'daki Hâkimiyet Araçları ve Günümüzdeki Yansımaları, Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi, 1 (1) , 121-144.

Mohammed, K.; "The Message and Methods of Boko Harams Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria, Ed: Marc-Antoine Perouse de Montclos, African Studies Centre, Zaria-2014. s.9-33.

Mohammed, S.; "Education and Nation Building: Some Reflections on Curriculum Development in Nigeria", Nigeria at 50: The Challenges of Nation Building, Ed: Olayemi Akinwumi, Mamman Musa Adamu, Patrick Ukase, Ahmedu Bello University Press, Zaria-2012, S.461-475.

Kemal, K.; Afrika'da Bir Direniş Öyküsü: Osman Dan Fodio ve Sokoto Hilafeti, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Kani, Muhammed A., Sokoto Dosyası, Çev. Harun Şencan, Akabe Yayınları, İstanbul, 1986.

Kani, Muhammed A. Nijerya'da İslami Cihad, Çev. Ömer Gündüz, Şafak Yayınları, İstanbul, 1991.

M. E. Noalt, "Social and Political Developments: The Lower Cross Region, 1600-1900", A History of The Cross River Region of Nigeria, Ed: Monday B. Abasiattai, University of Calabar Press, Calabar 1990, s.89-108.

L. J. Lewis, Society, Schools and Progress in Nigeria, Pergamon Press, London 1978.

Tez

Umar, M.; İslam'ın Nijerya Bölgesinde Yayılışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-2014.

Yıldırım Çınar, H.; Sahraaltı Afrika’da Devlet İnşasının Terörizmle Etkisi: Nijerya ve Boko Haram Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli-2022.

Daban, C.; Afrika’da kimlik temelli çatışmaların analizi: Nijerya’da Boko Haram örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya-2022.

Rapor

“They Didn’t Know if I Was Alive or Dead”, Human Rights Watch, ABD-2009.

“Report of the Secretary-General on children and armed”, BM Security Council, Distr.: General 10 April 2017.

“National Human Development Report 2018, Achieving Human Development in North East Nigeria”, United Nations Development Programme (UNDP), Abuja, 2018..

Nolte, I., Danjibo N., ve Oladeji A. (2009). Religion, Politics and Governance in Nigeria, UK: Department for International Development (DFID).

İnternet Kaynakları

Abdurrahman, H.; “Nijerya ve iki hilafetin hikâyesi”, Aljazeera Türk, www.aljazeera.com.tr/gorus/nijerya-ve-iki-hilafetin-hikayesi, E.T: 13 Ağustos 2019.

“Boko Haram, La secte islamiste qui ébranle le géant nigérian”, L’Humanité, 11 Haziran 2012. <https://www.humanite.fr/monde/boko-haram-la-secte-islamiste-qui-ébranle-le-geant-nigerian-498410>

“Cash economy fuelling Boko Haram activities: UN report”, News Agency of Nigeria (NAN), <http://www.nan.ng/news/cash-economy-fuelling-boko-haram-activities-un-report/>, E.T:12 Mart 2019.

Allen, N.; “How Boko Haram Has Gained The Initiative and What Nigeria Should Do To Stop”, War on Rocks, <https://warontherocks.com/2019/12/how-boko-haram-has-regained-the-initiative-and-what-nigeria-should-do-to-stop-it/?singlepage=1>

Dance in honour of Queen Elizabeth II and the Duke of Edinburgh, Kaduna, Nigeria, <https://collections.tepapa.govt.nz/object/1016193>.

“Batı Afrika’nın şair ve öğretmen kızı: Nana Asma’u Sultan”, Anadolu Ajansı (AA), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bati-afrikanin-sair-ve-ogretmen-kizi-nana-asmau-sultan/1350811>, E.T:28 Aralık 2018.

Nigeria's 20m Out-of-School Children Are Potential Boko Haram Members – Obasanjo, All Africa, <https://allafrica.com/stories/202211230065.html>, E.T: 25 Aralık 2022.

Kavak, G. Bashal, A.A.; “Nijerya'nın Almajirileri hayatla mücadele ederek hafızlık yapıyor”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nijeryanin-almajirileri-hayatla-mucadele-ederek-hafizlik-yapiyor/1376794> E.T:29 Ocak 2019.

Kavak, G. “Bir Afrika Ülkesinin Tarihi Serencamı: Nijerya'da Eğitim Meselesi ve Almajirilik Sistemi”, Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), <https://afam.org.tr/bir-afrika-ulkesinin-tarihi-serencami-nijeryada-egitim-meselesi-ve-almajirilik-sistemi/>, E.T: 20 Ekim 2019.

Nijerya'nın Almajirileri hayatla mücadele ederek hafızlık yapıyor, Anadolu Ajansı (AA), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nijeryanin-almajirileri-hayatla-mucadele-ederek-hafizlik-yapiyor/1376794>, E.T:28 Ocak 2019.

David Mba, “Nigeria's Universities Are Performing Poorly. What Can Be Done About It” All Africa <https://allafrica.com/stories/201903120013.html>, E.T: 11 Mart 2019.

“10.5m out-of-school children: Nigeria ranks highest globally-UNICEF”, <https://www.vanguardngr.com/2018/12/unicef-laments-10-5m-out-of-school-children-in-nigeria/>, E.T:28 Aralık 2019.

“38% of Nigerians are illiterates”, Vanguard, <https://www.vanguardngr.com/2018/12/38-of-nigerians-are-illiterates/> E.T:8 Aralık 2018. “Over 60m Nigerians can't read, write”, Daily Trust, <https://www.dailytrust.com.ng/over-60m-nigerians-cant-read-write.html>, E.T:21 Ocak 2020.

Tunji B., A.; “Nigeria robbed of good academics-SGF”, Punch, <https://punchng.com/nigeria-robbed-of-good-academics-sgf/>, E.T:9 Ekim 2018.

“20m Out-of-school Children A Time Bomb – Obasanjo”, Leadership, <https://leadership.ng/20m-out-of-school-children-a-time-bomb-obasanjo/>, E.T: 2 Aralık 2022.

“Sigara içmenin ayıp karşılandığı Afrika ülkesi: Nijerya” Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sigara-icmenin-ayip-karsilandigi-afrika-ulkesi-nijerya/1311898> E.T: 25 Kasım 2018.

Boko Haram ve Afrika'nın Güvenlik Krizi- İNSAMER 2017 Kriz Atölyesi, <https://www.youtube.com/watch?v=yg0lSkqV7Ao&list=PLThVhZ62ltZ5ZR066lk7OPgxNfABcefs-&t=39s>, YouTube, E.T: 20 Kasım 2020.